

УДК 336.1

JEL Classification: G31, G32

DOI: <https://doi.org/10.54929/3041-2390-2025-04-03-01>

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

THE IMPACT OF FINANCIAL INSTABILITY ON THE DEVELOPMENT OF THE TAX SYSTEM

Абрамова А. С.

Кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0003-3364-8316

Alla Abramova

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the department of Finance and Credit,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi, Ukraine

Актуальність теми дослідження визначена важливістю та значенням податкової системи держави у формуванні фактичних обсягів мобілізованих доходів бюджетів країни та створення умов належного розвитку як підприємницької, так і урядової діяльності. Податкова система, будучи однією з найважливіших складових існування та ефективного функціонування держави, зазнає впливу значного комплексу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, при цьому, особливий зв'язок присутній між рівнем розвитку податкової системи та рівнем фінансової стабільності. В сучасних умовах дедалі більше уваги актуально присвячувати не лише розширенню бази оподаткування, складу платників податків, перегляду ставок оподаткування, але і попередженню негативних результатів дії фінансових факторів впливу. Стаття присвячена дослідженню впливу фінансової нестабільності на розвиток податкової системи задля досягнення сталих показників розвитку. Основу дослідження становили загальні та спеціальні методи пізнання, які поглибили розкриття сутності досліджуваного впливу. Представлено авторське бачення процесу фінансової нестабільності. Основною гіпотезою дослідження стало існування негативного впливу фінансової нестабільності на обсяги податкових доходів держави, розвитку податкової мінізації та зниження результативності загальних показників податкового адміністрування. Отримані результати графічно продемонстрували роль податкової системи у статусі керованої та керуючої системи із визначенням фінансових факторів та каналів впливу на результативні її показники. Оригінальність дослідження проявляється у комплексній систематизації наслідків та проблемних аспектів негативного впливу фінансової нестабільності на податкову систему (зміни обсягів мобілізованих податкових платежів, їх знецінення, зміни рівня податкового навантаження, мінізації діяльності, перегляду складу податкових платежів та умов оподаткування, погіршення підсумків податкового адміністрування тощо). Наукова новизна реалізує наступні перспективи дослідження. Результати дослідження доцільно обрати за основу перегляду існуючих засад податкової та фінансової політики держави та застосування на цій основі дієвих інструментів фінансового та податкового регулювання і впливу у напрямку досягнення цілей сталого розвитку.
Ключові слова: економічний цикл; фінансова нестабільність; податкова система; податкова політика; фіскальна поведінка.

The relevance of the research topic is determined by the importance and significance of the State's tax system in shaping the volumes of mobilised revenues of the country's budgets and creating conditions for the proper development of both business and government activities. The tax system, being one of the most important components of the existence and effective functioning of the state, is influenced by a significant set of both internal and external factors, with a special connection between the level of development of the tax system and the level of financial stability. In today's environment, it is increasingly important to pay more attention not only to expanding the tax base, the composition of taxpayers, and revising tax rates, but also to preventing negative results of financial factors of influence. The article is devoted to the study of the impact of financial instability on the development of the tax system in order to achieve sustainable development indicators. The study was based on general and special methods of cognition, which deepened the disclosure of the essence of the studied impact. The author's vision of the process of financial instability is presented. The main hypothesis of the study was the existence of a negative impact of financial instability on the volume of tax revenues of the state, the development of tax shadowing and a decrease in the effec-

tiveness of the overall indicators of tax administration. The obtained results graphically demonstrate the role of the tax system in the status of a managed and controlling system with the identification of financial factors and channels of influence on its performance indicators. The originality of the study is manifested in a comprehensive systematisation of the consequences and problematic aspects of the negative impact of financial instability on the tax system (changes in the volume of mobilised tax payments, their depreciation, changes in the level of tax burden, shadowing of activities, revision of the composition of tax payments and taxation conditions, deterioration of the results of tax administration, etc.) The scientific novelty is realised in the following research perspectives. It is advisable to use the results of the study as a basis for revising the existing principles of the state's tax and financial policy and applying effective instruments of financial and tax regulation and influence to achieve the goals of sustainable development.

Key words: economic cycle; financial instability; tax system; tax policy; fiscal behaviour.

ВСТУП

Фінансова нестабільність сьогодні визначається невід'ємною складовою розвитку економіки будь-якої держави. Логічна зміна циклічних етапів економічного зростання, спадів та фінансових криз, геополітичних глобальних та національних потрясінь створюють складні умови розвитку усіх ланок економіки, зокрема і податкової системи. Розуміння ролі та економічного призначення податкової системи як пріоритетного механізму фінансування державних витрат та здатності встановлення рівня її чутливості до змін фінансової ситуації у державі, визначають результати державного управління та виконання соціальних зобов'язань загалом.

Ускладнюють особливості адаптації податкової системи до змін умов фінансового середовища процеси зниження економічної активності, структурні зміни виробництва, стрибки валютних курсів та наростаюча інфляція. У найближчому майбутньому це знайде прояв у зменшенні рівня показників мобілізації податкових платежів, розвитку процесів тінізації економіки з наступною необхідністю реалізації заходів реформування податкової системи, відповідно і податкової політики, у рамках потреби стабілізації фінансового становища. Саме тому дослідження взаємозв'язків фінансової нестабільності та розвитку податкової системи є надзвичайно важливим у цілях планування та провадження стабілізуючих заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків фінансово-економічних потрясінь і забезпечення майбутньої зростання.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Якість функціонування національного господарства, зрілість, чутливість та стійкість фінансової системи до комплексу викликів чинить прямий вплив на результативність функціонування податкової системи держави як засобу наповнення бюджетів усіх рівнів фінансовими ресурсами. Загалом, фінансова стабільність являється індикатором успішного державного управління та правильної урядової політики. Дослідженню її природи, факторів впливу, інструментів пом'якшення дії деструктивних чинників, а також системи заходів виходу з кризових умов господарювання присвячено праці багатьох науковців та практиків.

Так, Я. Жаліло, Я. Белінська [1], В. Геєць [2] визначають фінансову нестабільність як макро-економічну, грошово-кредитну нестабільність, зумовлену фінансовою кризою. Х. Мінські [3] висуває гіпотезу фінансової нестабільності, згідно якої: «капіталістична економіка, економіка після Другої Світової війни, ендемоно породжує фінансову структуру, яка, за своєю природою, схильна до фінансової нестабільності та фінансовим кризам». Дж. Стігліц, [4], М. Гертлер [5] вважають, що: «фінансова нестабільність пов'язана із недосконалістю фінансових ринків, яка генерується асиметричною інформацією, якою володіють кредитори і позичальники відносно один одного на фінансових ринках. Зменшення рівня інвестування у реальний сектор економіки та скорочення випуску продукції може з часом, за умов недосконалості ринків, спричинити «шоки» на фінансових ринках».

Зважаючи на заявлені особливості формування та розвитку фінансової нестабільності вказані та інші дослідники визначають тенденції державного управління, якісний інструментарій впливу та регулювання, у тому числі на результати функціонування податкової системи загалом.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є встановлення структурних особливостей впливу фінансової нестабільності на результати розвитку податкової системи держави задля пошуку ефективних важелів впливу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдяки методам індукції та дедукції здійснено дослідження природи фінансової нестабільності та представлено авторське розуміння даного процесу. Метод аналізу, синтезу та графічний методи реалізували завдання виявлення особливостей функціонування та розвитку податкової системи в умовах фінансових дисбалансів. Метод узагальнення дозволив комплексно визначити наслідки впливу змін умов фінансового середовища на результативність функціонування податкової системи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проаналізувавши існуючі підходи до трактування фінансової нестабільності та її впливу на результативність податкової системи, видається можливим систематизація основних їх по-

ложень, які важливо враховувати при розробці та впровадженні податкової політики, здатної адекватно реагувати на існуючі виклики. Отож, фінансова нестабільність є проявом циклічності економічного розвитку, визначальною ланкою державного управління, завданням економічної політики, оперативним та стратегічним напрямком розвитку, системою взаємодії окремих її складових елементів під пильним наглядом компетентних та уповноважених органів управління.

Вважаємо за доцільне представити авторське бачення досліджуваної категорії як економічного процесу. Так, фінансова нестабільність являється явищем фінансових відносин, зумовленим неспроможністю фінансової системи ефективно розподіляти економічні ресурси в економічному полі держави у короткій та середній перспективі, у результаті чого виникають фінансово-економічні диспропорції у сфері заощаджень, інвестиційних процесів, кредитування та запозичення,

підтримання належного рівня ліквідності, ринкового формування цін на активи, що у підсумку мінімізує можливості нагромадження капіталу та забезпечення приросту виробництва, а також у сфері управління – прогрішення якості раннього виявлення, ефективного оцінювання, розподілу та мінімізації фінансових ризиків у рамках виконання загальнодержавних фінансових, соціально-економічних завдань в умовах зовнішніх деструктивних факторів впливу.

Податок і податкова система, маючи значний потенціал впливу на розвиток і регулювання, здатні обумовлювати не лише наступний економічний розвиток, але й гарантувати і забезпечувати фінансову стабільність держави. У свою чергу держава, через засади та інструментарій матеріально-технічного, валютного, митного, грошово-кредитного регулювання здатна чинити вплив на податкову систему, визначаючи її структуру, внутрішню організацію та дієздатність (рис. 1).

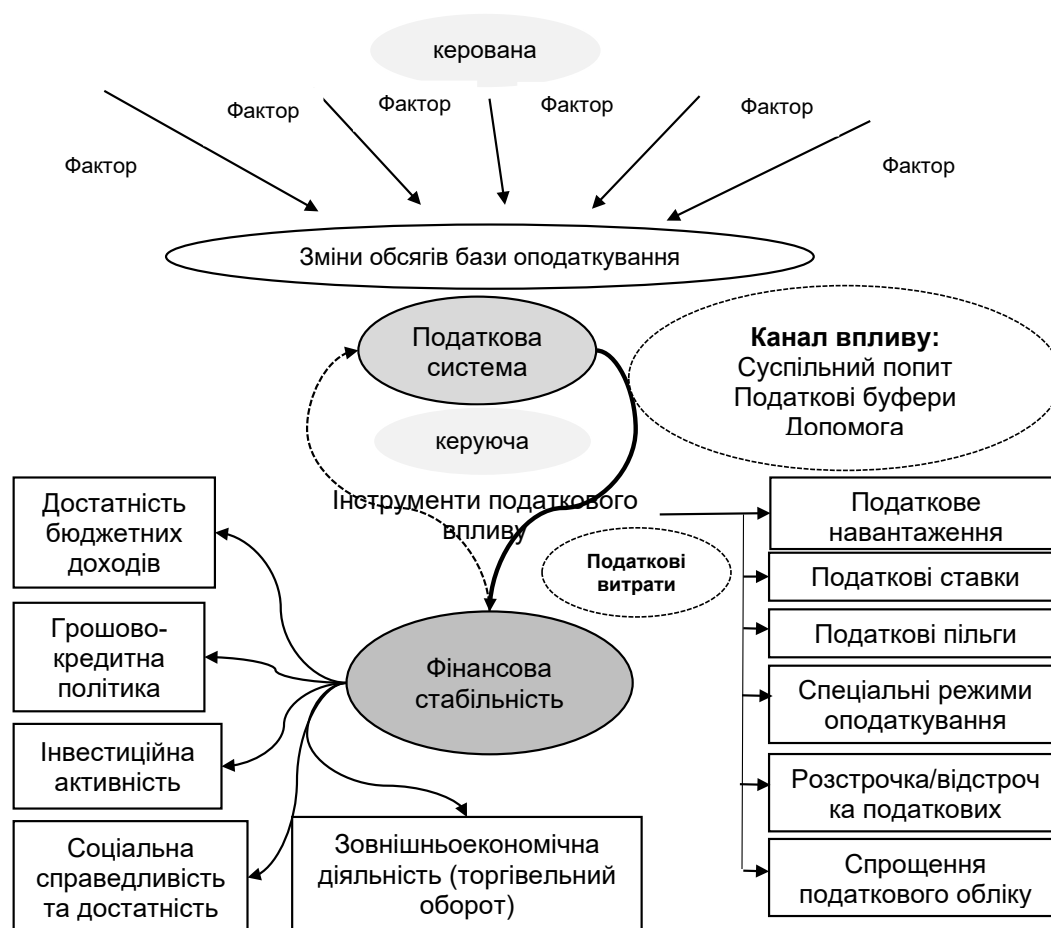

Рис. 1. Функціонування податкової системи в умовах фінансової нестабільності

Джерело: складено автором за [6-10]

Загалом, ведучи мову про податкову систему, визначаємо її статус як керованої, так і керуючої складової, завдяки таким каналам впливу як суспільний попит, податкові буфери та сприяння фінансовому сектору. По-перше, результати її функціонування та розвитку визначаються рівнем фінансової стабільності та сукупністю факторів

впливу (як екзогенних, так і ендогенних (інституційних, ринкових, інфраструктурних). На даному етапі постає необхідність постійного, тотального моніторингу чинників прямої та опосередкованої дії, встановлення взаємозалежностей.

По-друге, не менший інструментальний вплив на підсумки функціонування податкової системи

чинять такі складові фінансової нестабільності як мінлива грошово-кредитна (стабільність національної валюти та прогнозований рівень інфляції), інвестиційна (рівень дохідності/прибутковості вкладень), дохідна політики уряду, визначаючи існуючий рівень соціальної справедливості та спроможності, а також приріст обсягів операції у сфері ЗЕД і, відповідно, надходжень обсягів митних платежів та здатність посилювати економічну роль суб'єктів господарювання на міжнародних ринках поряд з їх значимістю на внутрішньому ринку. І що основне, дані складові формують обсяг витрат, спрямованих на підтримку та утримання апарату управління податковою системою, визначаючи рівень її ефективності та дохідності.

Дія складових впливу знаходить пряме та опосередковане втілення у:

1) рівні обсягів мобілізованих податків і зборів, оскільки вони визначаються обсягами доходів як фізичних осіб, так і юридичних. Зрозуміло, що кризові процеси зумовлюють недоотримання доходів у зв'язку із значним зменшенням попиту на товарну продукцію, зростання витрати на сировину та енергоресурси, знецінення національної валюти тощо. Відповідно мають місце негативні тенденції зменшення мобілізації до бюджету податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Зменшення обсягів доходів визначають обережну витратну політику споживачів, а обсяги поточних та майбутніх витрат значно зменшуються. Такі обставини підтверджують тенденції зменшення надходжень непрямих податків або податків на споживання товарної продукції. Зменшення надходжень з податку на доходи фізичних осіб пов'язані також і з мінливістю ринку праці, яка особливо загострюється у часи фінансової кризи, скорочення робочого часу чи зменшення обсягів заробітної плати тощо;

2) зростання рівня податкового навантаження, що мотивує процеси припинення господарської діяльності, ухилення чи перекидання податкових зобов'язань, а загалом – підживлення процесів розвитку тіньової економіки. Тут варіанти різноманітні – від використання підприємствами неофіційних схеми стосовно мінімізації податків, провадження господарської чи трудової діяльності без реєстрації та інше. Також, суб'єкти бізнесу часто схильються до складних схем оподаткування та мінімізації податків засобами фіктивних витрати, незаконних дій в обліку доходів та витрат, а іноді і залучення послуг офшорних компаній. Фінансові диспропорції часто сприяють розвитку та зростанню імовірності ризиків використання корупційних схем у самих податкових органах. Все це визначає здатність держави мобілізувати достатній обсяг податків і

зборів та нівелює ефективність податкового адміністрування загалом;

3) маніпуляція з інструментарієм податкової політики, зокрема рівнем ставок податків і зборів та практикою застосування податкових пільг. З метою вирівнювання дефіциту бюджету уряд може запроваджувати підвищення існуючих ставок чи взагалі запроваджувати нові податки чи збори. Проте дані інструменти є вельми ризиковими, оскільки абсолютно та відносно визначають рівень податкового навантаження та стан ділової активності економічно активних суб'єктів. Спеціальні податкові режими вже продемонстрували результативність їх провадження. Практикою підтверджено результативність заходів запровадження тимчасових податкових пільг чи канікули, зокрема для суб'єктів МСБ чи визначених секторів економіки у рамках стимулювання їх економічної активності;

4) впливі інфляції та девальвації національної валюти, які є обов'язковими складовими фінансової нестабільності. Вони, по-суті, знижують фактичну вартість податкових платежів. Для врегулювання зазначеної обставини доцільним видається урядове коригування розмірів податкових ставок у відповідності до інфляційних змін. Так, фактична вартість ПДВ та акцизного податку за імпортованими товарами вже не відображають реальний рівень їх споживчої вартості. Крім того, знецінення національної валюти призводить до зростання витрат тих суб'єктів бізнесу, які здійснюють імпорتنі операції, що відповідно знижує рівень їх прибутковості та наступних податкових платежів. Інфляція впливає і на процеси відшкодування ПДВ;

5) розстрочки чи відстрочки погашення податкового боргу;

6) протиріччя та антисистемність податкового законодавства;

7) погіршення показників та результативності податкового адміністрування у результаті збільшення ризиків і проблем управління податковою системою та реалізації податкової політики.

Вважаємо, що дані обставини вимагають тотальної автоматизації та цифровізації управлінського функціоналу. Фінансові коливання породжують посилення сервісного обслуговування платників податків, оскарження рішень, прийнятих на їх користь вмотивованих рішень, а також розширення обсягів консультаційних заходів тощо.

ДИСКУСІЯ

Представлені причинно-наслідкові зв'язки впливу фінансової нестабільності на розвиток податкової системи зумовлюють модернізацію, іноді і революційні заходи у сфері податкових відносин. Мова йде про перегляд особливостей та результатів застосування інструментарію податкової політики, якості розробки та реалізації

складових податкової системи, а рівня відповідальності, відданості національним інтересам, рівня податкової грамотності, культури платників податків.

ВИСНОВКИ

Прояви фінансової нестабільності у формі економічного спаду, інфляційних процесів, валютної нестабільності та форм невизначеності, чинять деструктивний вплив на податкову систему, визначаючи фактичні обсяги податкових

надходжень, стан податкової заборгованості, результативності процесів податкового адміністрування, ефективності національної податкової системи та політики, наступної податкової культури. Саме тому, в умовах фінансової нестабільності уряд повинен вживати заходів підтримки та стимулювання економічної активності, скорочення рівня податкового навантаження на суб'єктів бізнесу і населення, підвищувати ефективність податкового адміністрування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Zhalilo, Ya. A. (2008). *Dynamika zrostannia ta ryzyky nestabilnosti ekonomiky Ukrainy v 2008 rotsi* [Growth dynamics and risks of instability in Ukraine's economy in 2008]. Kyiv : NISD [in Ukrainian].
2. Heiets, V. (2009). *Rozghortannia finansovo-ekonomichnoi kryzy v Ukraini u 2009 rotsi: nehatyvni naslidky ta zasoby ikh pomiakshennia* [The unfolding of the financial and economic crisis in Ukraine in 2009: negative consequences and ways to mitigate them]. Kyiv : In-t ekonomiky ta prohnozuвання NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Minsky, H. (1977). The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and An Alternative to «Standard» Theory. *Nebraska Journal of Economics and Business*, 16, 5-16.
4. Stiglitz, J. (1981). Credit rationing in markets with imperfect information. *American Economic Review*, 71(3), 393-410.
5. Bernanke, B. (1990). Financial fragility and economic performance. *Quarterly Journal of Economics*, 105(1), 87-114.
6. Aktualni napriamy reformuvannya vitchyznianoї podatkovoї systemy [Current directions of reforming the domestic tax system]. Website. Retrieved from: <https://ngoipr.org.ua/news/aktualnynapriamy-reformuvannya-vitchyznyanoi-podatkovoї-systemy/> [in Ukrainian].
7. Barabash, L. V. (2023). Vektory harmonizatsii podatkovoї systemy Ukrainy u dovoiennyi, voiennyi i pislivoiennyi chas [Vectors of harmonisation of the tax system of Ukraine in the pre-war, war and post-war period]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* (p. 18–24). Riga, Latvia : Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-3> [in Ukrainian].
8. Varnalii, Z. S. (2022). Reformuvannya podatkovoї systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh ta inteɦratsiinykh protsesiv [Reforming Ukraine's tax system in the context of globalisation and integration processes]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky - Theoretical and practical questions of economics*, 24. Retrieved from: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_24/Zb24_08.pdf [in Ukrainian].
9. Subina, T., & Orłowski, J. (2023). Reformuvannya podatkovoї systemy Ukrainy [Reforming Ukraine's tax system]. *Studia Prawnoustrojowe*, 60, 347-365 [in Ukrainian].
10. Sidelnykova, L. P. (2020). Teoretyko-orhanizatsiini dominanty podatkovoho administruvannya v systemi derzhavnoho podatkovoho menedzhmentu [Theoretical and Organisational Dominants of Tax Administration in the System of State Tax Management]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and society*, 22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-59> [in Ukrainian].